

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program
szentirmay.piroska@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0000-0420-8827>

Szentirmay Piroska: Eucharisztikus Kongresszusok és bibliafordítások
a szinkrontolmácsolás szemszögéből
Alkalmazott Nyelvtudomány, Különszám, 2024/1. szám, 143–156.
doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.K.2024.1.010>

Eucharisztikus Kongresszusok és bibliafordítások a szinkrontolmácsolás szemszögéből

Eucharistic Congresses and Bible translations from the perspective of interpretation

The study, with its focus on interpreting examines the challenges posed by intertextual references to the Bible for simultaneous interpreters, raising the questions whether it is legitimate to expect that the Bible be quoted in a foreign language, and what role the Bible translations may play in the research on interpreting. Using the method of text analysis, the research analyses a Hungarian–Italian–English parallel and multilingual corpus composed of a biblical passage interpreted by the native Hungarian interpreters adopting different solutions. The results suggest that the intertextual references to the Bible require special preparation from the interpreters, who, to the degree of their specialised knowledge, may be able to reproduce these intertextual references in the foreign language, and which supports the expectations of the Catholic Church that gives priority to theological and terminological knowledge and to an in-depth familiarity with the Bible when selecting interpreters.

Keywords: simultaneous interpreting, religious context, intertextual references, Bible translations, eucharistic congresses

Bevezetés

A vallásos nyelvhasználattal foglalkozó teolingvisztikán belül meghatározó terület a különféle nyelvek és kultúrák eltérő vallásos nyelvhasználata, a fordítások kérdése (Bencze, 2011). Hasonlóképpen, a fordítástudományon belül, a vallási szövegek, így a bibliafordítások kutatása régi hagyományokra nyúlik vissza (Nida, 1964, 2003; Nida & Taber, 1969). A két tudományág interdiszciplináris kapcsolata mindkét szakterület fejlődését szolgálhatja, így a fordítástudományból önálló tolmácsolástudomány szemszögéből megközelített vallásos nyelvhasználat is számos új kérdést vet fel, amikor a vallásos nyelvhasználat, teológiai szaknyelv találkozik a tolmácsolással mint szakmával és mint kutatási területtel. Ugyanilyen megfontolások alapján a tolmácsoláskutatásban is szem előtt kell tartani a vallásos nyelvhasználat és a bibliafordítások meghatározó szerepét a tolmácsolás e speciális fajtájának vizsgálata közben.

A tanulmány az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus (NEK2021) egy szinkrontolmácsolási eseményét vizsgálja konferenciakörnyezetben. A vallási kontextus miatt a tolmácsolás vizsgálata során is relevánsá válik a bibliafordítások és a vallásos nyelvhasználat kérdése. Az esettanulmány párhuzamos és

többszövevényű korpusza egy magyar forrásnyelvű tanúságtételből, valamint annak olasz és angol tolmácsolt változataiból épült fel, annak érdekében, hogy a szövegvizsgálat módszerével tárja fel, milyen nyelvi kihívások merülhetnek fel egy bibliai intertextuális utalás kapcsán.

Az esettanulmány célja egy olyan nyelvi példa bemutatása, ami felhívhatja a figyelmet a bibliafordítások szerepére nemcsak a tolmácsok munkájában, hanem a tolmácsolástudományi kutatásokban is. Az eredmények hozzájárulnak azoknak a nyelvi kihívásoknak a feltérképezéséhez, amelyekkel a tolmácsok az egyházi kontextusban megküzdnek, és amelyek befolyásolják annak megítélését, hogy elvárható-e tőlük, hogy idegen nyelven képesek legyenek bibliai verseket felidézni a szinkrontolmácsolás során.

A kutatási eredmények példával szolgálnak arra vonatkozóan, hogy felkészültségük, háttértudásuk, a bibliai szövegekben való jártasságuk mértéke szerint a szinkrontolmácsok az idegen nyelven is képesek lehetnek a Szentírásra irányuló intertextuális utalások reprodukciójára, ami alátámasztja a katolikus egyház elvárásait, miszerint az ilyen eseményeken a teológiai jártasságot, a Biblia és más kiemelkedően fontos egyházi szöveg alapos ismeretét a tolmácsok kiválasztási kritériumai között első helyen kezeli.

Tanulmányomban először dióhéjban bemutatom a szövegvizsgálatok aktualitását adó történelmi jelentőségű eseményt, amelynek Magyarország második alkalommal lehetett házigazdája, az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust, fordítás- és tolmácsolástörténeti szempontból összehasonlítva azt a 38. Eucharisztikus Világkongresszussal. Ezt követően röviden kitérek a tolmácsoláskutatásban a vallási tolmácsolásra vonatkozó eredményekre és azokra az elméleti keretekre, amelyek a tanulmányban bemutatott szövegvizsgálatok során a jelenségekre adott magyarázatok alapjait adják. Ez után mutatom be azt az esettanulmányt, amelynek eredményei alapján a további kutatási lehetőségek körülhatárolásával zárom a dolgozatot.

Két Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus 83 év távlatában

A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusokat (NEK) a katolikus egyház négy évente rendezi meg, mindig egy helyi egyház szervezésében. A kongresszus általában egy hétig tart, aminek során nyilvános konferenciaelőadások keretében járják körül az adott kongresszus fő tematikáját, ami minden alkalommal az Eucharisztiahoz kapcsolódik. Mivel az eseményekre a világ minden tájáról érkeznek a katolikus hívek, a kongresszus hivatalos nyelvein elhangzó beszédek fordítása és tolmácsolása napjainkban a szervezési munkálatok egyik fontos elemévé vált.

Magyarország első ízben 1938-ban rendezhetett nemzetközi eucharisztikus kongresszust, majd második alkalommal 2021-ben. A két esemény között eltelt 83 év alatt olyan jelentős változásokon ment keresztül az egyház nyelvpolitikája, amelyek nemcsak a teolingvisztika, hanem mind a fordítás-, mind a tolmácsolástudomány szempontjából jelentős érdeklődésre tarthatnak számot.

Több évszázadra visszanyúló helyzet változott meg a 60-as évektől, amikor megtört a latin hegemóniája, és a II. Vatikáni Zsinat (VI. Pál pápa, 1963) megreformálta az egyház nyelvhasználatát és új szabályokat alkotott a népnyelv használatával kapcsolatosan, nagyobb teret biztosítva a helyi, nemzeti nyelveknek a liturgiában. A 2021-es kongresszuson már nem volt kérdéses, hogy a hívők többsége anyanyelvén vagy az egyik világnyelven követheti az eseményeket.

A két Magyarországon rendezett eucharisztikus kongresszus közötti különbségek nemcsak a II. Vatikáni Zsinat reformjainak, hanem a technológiai fejlődésnek is köszönhetőek. A rendező helyi egyház nyelve, a magyar mellett az angol, a francia, a német, az olasz és a spanyol nyelv is hivatalos nyelve volt a kongresszusnak, amelyeken a szervezők minden információt biztosítottak a résztvevők számára. Így a szervezési munkálatok során végzett fordítási munkákat a rendezvények alatt szinkrontolmácsolással egészítették ki.

Jelentős azonos vonás a két kongresszus között, hogy mindkét alkalommal egyértelmű volt a törekvés az elhangzó beszédek előzetes egyeztetésére és fordítására írásban már az esemény előtt, tehát az írásbeli kommunikáció hangsúlyos szerepe fennmaradt. 2021-ben mind a kongresszust megelőzően megrendezett Teológiai Szimpózium, mind a kongresszus előkészítése során a szervezők bekérték az összes beszéd írásos változatát, amelyeknek megközelítőleg 60%-a be is érkezett. Ezeket a szövegeket maguk a tolmácsok, illetve a NEK Titkárság előre lefordította a kongresszus hivatalos nyelveire, így azok sok esetben a tolmácsok rendelkezésére álltak a tolmácskabinban. Ennek a gyakorlatnak az egyik oka a teológiai szakterület komplexitása és terminológiai összetettsége, ami kiegészül olyan intertextuális utalásokkal is a Bibliára, valamint egyéb szakrális szövegekre, amelyek fordítása nagy körültekintést igényel.

A kutatás tolmácsolástudományi háttere

A két kongresszus között eltelt 83 év alatt megszületett a fordítás- és tolmácsolástudomány, a fordítás és tolmácsolás szakma professzionalizálódott. A vallási kontextusban előforduló tolmácsolás kutatása a 2010-es évekkel indult (Pöchhacker, 2022; Hild, 2015; Szentirmay, 2022). Ezek a vizsgálatok többségükben feltáró megközelítéssel végzett megfigyelésen alapultak és leginkább protestáns egyházakra vonatkozóan, túlnyomó részt afrikai közösségekben vizsgálták a közösségi tolmácsolást, rövid konzekutív módban. A Katolikus Egyház tolmácsolás eseményei kapcsán is csak korlátozottan állnak rendelkezésre empirikus kutatások (Furmanek & Bałdyga, 2020), s ezen belül a magyarországi vallási tolmácsolás feltérképezésére kevés kutatás született (Paksy, 2016; Szentirmay, 2022).

A tanulmányban bemutatott nyelvi példa vizsgálatában Gile gravitációs modelljére (Gile, 1995), Csernov valószínűségi előrejelzés modelljére (2004), és Heltai formulaszerű lexikai elemek meghatározására támaszkodtam, figyelembe

véve Seleskovich és Lederer (1989), valamint G. Láng (2002) megállapításait a tolmácsolás nyelvi irányára vonatkozóan.

Gile (1995) nyelvi hozzáférhetőség gravitációs modellje a nyelv aktív és passzív ismeretét egy gravitációs rendszerrel modellezi, amelyben a röppályán szavak és szabályok találhatóak mind az aktív zónában, mind a passzív zónában a szerint, hogy azok mennyire részei az aktív szókincsnek. Minél közelebb találhatóak a szavak és a szabályok a rendszer középpontjához, annál könnyebben hozzáférhetőek és ez igaz akkor is, ha egy adott szakterületre, tudományra fókuszálunk, tehát a röppályán meghatározhatunk egy körülhatárolt szektort is.

Gilehez hasonlóan Csernov elméletében is fontos szerepet játszik, hogy a tolmács háttértudásának köszönhetően mennyire ismeri azt a kommunikációs kontextust, amelyben éppen dolgozik (Csernov, 2004: 57). Többek között ez a kontextuális háttérismeret is befolyásolja a szinkrontolmácsolás egyik legalapvetőbb kognitív folyamatát, az anticipációt, melynek során a tolmács információs csúcokat azonosít be a forrásnyelvi szövegben (FNYSZ), és így a még el nem hangzott szegmensek valószínű kimenetelének előrejelzése válik lehetővé (Csernov, 2004: 171). A tolmács tehát már a mondat elején képes lehet a mondat végét előre megelőlegezni, anticipálni, és így figyelmét a beszédpercepció helyett a beszédprodukcióna összpontosítani.

A beszédprodukcióna is kevesebb kognitív energiát vonhat el, ha a tolmács aktív szókincsében olyan formulaszerű elemek érhetőek el, amelyekről elmondható, hogy azokat „a mentális lexikon egységként raktározza és hívja elő, így feldolgozásukhoz kisebb erőfeszítésre van szükség [...] a beszélőnek is könnyebb egy állandósult szókapcsolatot felidéznie, mint egy újszerű szókapcsolatot kigondolnia” (Heltai, 2010: 183). A bibliai idézetek a tolmács memóriájában fellelhetőek lehetnek ilyen állandósult szókapcsolatok formájában, hiszen gyakran szállóigeként, állandósult lexikai elemként rögzülnek a kognitív környezetben (Szentirmay, 2022).

Annak megítélésében, hogy a bibliai utalások, idézetek, megalkotása elvárásaként fogalmazható-e meg a szinkrontolmácsokkal szemben, figyelembe kell vennünk Seleskovich és Lederer (1989), valamint G. Láng (2002) empirikus kutatásokra alapozott megállapításait, melyek szerint a tanult nyelven a kifejezőképesség az anyanyelvhez képes csökken, a beszédprodukcióna több kognitív erőfeszítést igényel, a szófordulatok többször az anyanyelv interferenciájának hatása alatt születnek. Bár a tolmács anyanyelvén mélyebben megérti a forrásnyelvi szöveget, nagyobb valószínűséggel felismeri a kulturális utalásokat, azokat visszaadni azonban szinte lehetetlen a tanult idegen nyelven. Erre akkor van esélye, ha az adott idegen nyelven olyan stabil és aktív az adott lexikai elem ismerete, hogy azt könnyen aktivizálja a mentális lexikonból, ahogy azt Gile (1995) gravitációs modellje is szemlélteti. Ellenkező esetben túl sok kognitív energiát fordít annak előhívására vagy újraalkotására, ahogy Heltai (2010) is megállapítja. Ha a tolmács mégis megkísérli a lexikai egység megalkotását, fennáll annak a kockázata, hogy az a célnyelven idegenül hangzik.

A kutatás

A kutatás célja, kérdései és módszere

A jelen esettanulmány célja a tolmácsoláskutatás és a teolingvisztika eszközeivel megközelíteni azokat a nyelvi jellemzőket, amelyek az egyházi kontextusban dolgozó tolmácsok számára kihívást jelentenek. Egy nyelvi példa elemzésével az következő kérdésekre keresem a választ:

1. Milyen kihívásokat jelentettek a NEK2021-en dolgozó szinkrontolmácsok számára a bibliafordítások?
2. Elvárható-e a Biblia idézése idegen nyelven a szinkrontolmácsoktól?
3. A bibliafordítások milyen szerepet játszanak a vallási kontextusban zajló szinkrontolmácsolás, és annak kutatása során?

A kutatási kérdések megválaszolása érdekében szövegvizsgálati módszereket alkalmaztam egy olyan 68 perc hosszú magyar forrásnyelvű spontán beszéden, amely egyértelműen magán viseli a vallási kontextus sajátosságait. A kiválasztott beszédet egy magyar anyanyelvű szerzetes pap, Bőjte Csaba tartotta a jellemzően katolikus egyház hívei közül kikerülő közönségének az egyértelműen egyházi rendezvényen. A beszéd típusa szerint tanúságtétel, amely tartalmazott olyan bibliai idézeteket, amelyeket az előadó nem szó szerint idézett a bibliai hely megjelölésével, csak szabadon, kulcsszavak, szókapcsolatok alkalmazásával. Mivel a forrásnyelvi előadó papír nélkül, spontán módon beszélt, a tolmácsok a beszédből előre nem készülhettek fel, nem dolgozhattak papírból, egy forrásnyelvi vagy egy előre lefordított célnyelvi szövegre (CNYSZ) támaszkodva a szinkrontolmácsolás során. Következésképpen külső segédeszköz, nyomtatott vagy online Biblia használatára sem lehetett lehetőségük a végletesen szűkös időkorlát miatt, amely alatt a magyar beszédet a célnyelvre le kellett fordítaniuk, a bibliai helyek, idézetek kikeresésére egyáltalán nem volt esélyük (Szentirmay, 2022). A beszédet annak olasz és angol célnyelvi változataival vettem össze, amelyek a NEK2021 hivatalos videómegosztó oldalán érhetőek el, így biztosítva a vizsgálatok megismételhetőségét.

A vizsgálat tárgya

A tolmácsok személye adott volt, nem kiválasztáson alapult, hanem a vizsgált nyelvpárokra. A magyar–olasz és a magyar–angol tolmácskabinban dolgozó 2–2 magyar anyanyelvű tolmács célnyelvi produkcióját vizsgáltam, akik B munkanyelvükre, tehát az idegen nyelvre dolgoztak.

A beszéd mindhárom nyelvi változatából átiratot készítettem. Az esettanulmány egyszerre párhuzamos és többnyelvű korpusza tehát egy 6780 szóból álló magyar forrásnyelvi spontán beszédből, valamint annak 5345 szóból álló olasz és 6871 szóból álló angol célnyelvi változataiból épült fel.

Az átiratokban kulcsszavak alapján azonosítottam azokat a szakaszokat, amelyek bibliai helyekre utaltak, és amelyeket az adott nyelv szerinti helyi

Katolikus Püspökkari Konferencia által hivatalosan elfogadott bibliafordításokban pontosan kikerestem.

Kutatásomban a tolmácsok beszédprodukciónak eredményét, a célnyelvi szöveget vizsgáltam és nem a tolmácsolás folyamatát. A korpusz elemzéséhez a diskurzuselemzés és a tartalomelemzés módszerét választottam, mivel ezek a módszerek alkalmasak a nyelv egy adott kommunikációs cél elérése érdekében történő használatának a mondat szintjén túli elemzéséhez. A diskurzuselemzés a beszédprodukciónak végtermékét figyeli meg, és mivel a szöveget, mint a kognitív folyamatok, a tolmácsolás során meghozott döntések és stratégiák kézzelfogható vetületét ragadják meg (Mason, 2015), ezek a módszerek a jelen kutatás céljainak elérése érdekében különösen is hatékonyak mutatkoznak. A diskurzus- és tartalomelemzés lehetővé teszi különböző kódolási kategóriák létrehozását, melyekben odaillő szövegegységeket sorolhatunk, hogy aztán kvantifikáló, illetve értelmező eljárásoknak vethessük alá (Glózer, 2006). Így ezek a módszerek alkalmasak a bibliai intertextuális utalások, mint kategória felállítására és az illeszkedő szövegrészek kategórián belüli vizsgálatára.

A vizsgálat eredményei

A tanúságtétel során a forrásnyelvi beszélő több alkalommal is utalt bibliai versekre. Annak érdekében, hogy Jézus életének ezen jeleneteit minél közelebb hozza a hallgatósághoz, a bibliai verseket nem idézte szó szerint, hanem emlékezetből, kulcsszavak alkalmazásával párbeszédbe ágyazva idézte fel őket. Ezek a bibliai jelentek a keresztény hitvilág alapvető jelenetei, így a bibliai passzusok jól ismertek a gyakorló hívek körében, azokat a liturgikus alkalmakkor évről évre hallhatják a szószékről felolvasva, ezért emlékezetükben az könnyen felidézhető. A hívek, hitbeli jártasságuk mértéke szerint, ezeket a bibliai verseket gyakran szó szerint is ismerik. Az egyház tanítását közvetítő papok, szerzetesek, prédikátorok gyakran utalnak ezekre a szentírási szakaszokra, hogy érvelésük meggyőző erejét növeljék, a hit tanításait az aktuális hallgatóság élethelyzetéhez közel hozzák.

Az átiratok elkészítése közben a kulcsszavak segítségével azonosítottam ezeket az intertextuális utalásokat, melyek pontosan visszakereshetők voltak a Szentírásban. A vizsgált beszéd előadója beazonosítható módon utalt Zakeus történetéből a Lk 19,8–9 szakaszra, a keresztre feszítés eseményeiből a Lk 23,34 szakaszban megtalálható mondatra, illetve a Mt 28,19–20 szakaszra, amikor Jézus, feltámadása után, a hit hirdetésére ad küldetést tanítványainak.

A tolmácsok eltérő megoldásokkal éltek ezeknek a szakaszoknak a tolmácsolása során, ami befolyásolta magának az intertextuális utalásnak a létrejöttét is az adott célnyelven. A jelen tanulmány vizsgálati fókuszja és terjedelmi korlátai miatt a Mt 28,19–20 szakasz elemzésének bemutatásával kívánom szemléltetni, milyen szerepet kapnak a bibliafordítások a vallási környezetben történő tolmácsolás és annak kutatása során. A Mt 28,19–20 szakasz forrásnyelvi és célnyelvi változatait az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat. Bibliai utalás (Mt 28, 19-20) CEI2008 olasz fordítással (Szentirmay, 2022)

<i>Magyar FNYSZ</i>	<i>Magyar nyelvű bibliafordítás (SZIT):</i>
„Menjetek és tanítsatok minden népet az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében . Tanítsátok meg az embereknek a szeretet parancsát ”	“Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek. ”
<i>Olasz tolmácsolt CNY-i szöveg:</i>	<i>Olasz nyelvű bibliafordítás (CEI2008)</i>
“ rendete tutti i popoli discepoli miei nel nome del Padre, del Figlio e dello Spirito Santo . Insegnategli il comando dell’amore.”	„Andate dunque e fate discepoli tutti i popoli , battezzandoli nel nome del Padre e del Figlio e dello Spirito Santo , insegnando loro a osservare tutto ciò che vi ho comandato . [...]”
<i>Angol tolmácsolt CNY-i szöveg:</i>	<i>Angol nyelvű bibliafordítás (RNAB):</i>
“go and teach every people ö based on the Father, the Son and the Holy Spirit . Please teach the power, ö the commandment of love ”	“Go, therefore, and make disciples of all nations ; baptizing them in the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Spirit , teaching them to observe all that I have commanded you. ”

Az 1. táblázat sorai a beazonosított Mt 28,19–20 szakasz magyar forrásnyelvi, majd az olasz és angol célnyelvi változatait rendszerezi. Az első oszlopban találjuk a szövegeket abban a formában, ahogy azt Bőjte Csaba fogalmazta és ahogy azokat az olasz, illetve az angol tolmácsolást hallgató hívek hallhatták a NEK2021 fakultációja alkalmával. A második oszlopban az adott nyelven kikeresett bibliai szakasz pontos idézetét olvashatjuk. A táblázat sorait az első oszlopban követve függőlegesen összehasonlíthatjuk, hogy a forrásnyelvi szakaszt a tolmácsok miként fordították a különböző célnyelvekre, mennyiben követték az előadó kifejezéseit és mennyiben tértek el tőle, milyen döntéseket hoztak. Vízszintesen követve a táblázat sorait megfigyelhetjük, hogy a bibliai intertextuális utalás milyen kulcsszavak segítségével valósult meg a szentírási szakasz szabad idézése által: miben azonos és miben tér el és milyen pontokon követi az idézet a Szentírás szavait. Az intertextuális utalást megteremtő nyelvi elemeket, kulcsszavakat vastag betű jelöli. A betűszínek a példák elemeinek követését segítik a különböző nyelvi változatokban.

Például, kulcs szerepet tölt be a zöld színnel jelölt keresztvetés formulája: „*az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében*”, melyet az előadó eltérés nélkül idéz, és amit a tolmácsok is egyformán pontosan fordítanak, annak ellenére, hogy például a „*lélek*” szó esetén szinonimaként rendelkezésükre állt volna olasz nyelv esetén az *anima*, angol nyelv esetén a *soul* megoldás is. A tolmácsok azonban a formulaszerű lexikai egységet a célnyelven is formulaszerű lexikailal egységgel reprodukálták.

Egy másik lexikai elem, a piros színnel szedett *tanítsátok* szó a szabad idézésnek köszönhetően szerepel a forrásnyelvi beszélő mondatában. Szemantikailag egy mezőbe tartozik a Szentírásban megtalálható *tegyétek tanítványommá* szófordulattal. Az eltérés azonban mind morfológiailag, mind

lexikailag, mind szemantikailag egyértelmű. Ez az eltérés tetten érhető, ha összehasonlítjuk a célnyelvi változatokat a szakasz ugyanezen pontján. Az olasz tolmács nem a *tanítsatok* alakhoz hasonló egy morfológiai egységet alkotó megfeleltetéssel él, bár az olasz nyelvben erre több megoldás is rendelkezésére állt volna az *insegnate, istruite, erudite, ammaestrate, educate, ammonite* (Koltai-Kastner & Juhász, 2000) formájában, hanem felbontva és ki is egészítve a jelentést a *rendete discepoli* alakot használja. Ezzel a megoldással a szabad idézés eltérését csökkenti az idézett bibliai szakaszhoz képest, ahol a *fate discepoli* kifejezést olvassuk. A *rendete* és a *fate* igék itt szinonimaként értelmezhetők, az előbbi egy választékosabb, az utóbbi egy köznyelvibb megoldás ebben a szövegszövegben.

Az angol tolmácsolt szöveg esetén nem figyelhetünk meg ugyanilyen jellegű eltérést a forrásnyelvi beszédtől. A *tanítsatok* szót az angol *teach* szóval felelteti meg, mind morfológiailag, mind lexikailag, mind szemantikailag követve a forrásnyelvi előadót.

A kétféle tolmácsolási megoldás feltehetően két különböző kognitív folyamat eredményeképpen jött létre: az olasz tolmács egy belső program szerint dolgozott és anticipált (Csernov, 2004), míg az angol tolmács egy külső program szerint, a forrásnyelvi beszélő szavai szerint dolgozott és azt szó szerint fordította. Az eltérés rávilágít, hogy az olasz nyelvi tolmács felismeri a bibliai szakaszt már az utalás kezdetén, azt sikeresen fel is tudja idézni a célnyelven, mert mentális lexikonjának egy aktív szférájában tárolta azt (Gile, 1995). Nem ritka, hogy a hívek akár szó szerint tudjanak bibliai verseket idézni. Ilyen esetekben az idézeteket alkotó szavakat egy egységben, egy formulában memorizálják, s amikor azt emlékezetükből előhívják, az egységet nem bontják fel, mert könnyebb azt egyben reprodukálni, mint az egyes elemekből újra megalkotni (Heltai, 2010). Így tehát ennek a szakasznak a tolmácsolásánál minkét tolmács elérte azt a célt, amit a forrásnyelvi beszélő is el kívánt érni a forrásnyelvi kontextusban, azonban az olasz tolmács megoldása ezen a ponton olyan szintű jártasságot mutat a vallási kontextusban, annak kulturális háttérében, ami arról tanúskodik, hogy a vizsgált bibliai szakasz az aktív szókészletének része (Szentirmay, 2022).

A jelenség okainak feltárásában segítségünkre lehetnek a különböző bibliafordítások is. A 2. táblázat megadja azokat a bibliafordításokat (SZIT, CEI2008 és RNAB), amelyeket forrásként használtam az eredeti szentírási helyek pontos idézéséhez. Az okok keresése során két kérdés merülhet fel. Az olasz tolmács miért pont ennek a fordításnak megfelelő formulára emlékezett és milyen kutatói döntések indokolják pont ezeknek a fordításoknak a kiválasztását? A két kérdésre ugyanaz a válasz adható. A Szentszék a helyi egyházakra, azaz az adott ország Püspökkari Konferenciájára bízta a liturgikus könyvekben is használt hivatalos bibliafordítások elkészítését és amelyet az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció hagy jóvá. A katolikus hívek e jóváhagyott bibliafordításokat hallhatják, ha szentmisén vesznek részt, vagy más, hivatalos egyházi eseményen vannak jelen. Így például a NEK2021-en elhangzott eredeti

olasz szövegekben is az Olasz Püspökkari Konferencia (Conferenza Episcopale Italiana – CEI) által jóváhagyott bibliafordítás szerinti szentírási idézeteket találunk. Ennek megfelelően Ferenc pápa is a jelenleg hivatalosan érvényben lévő bibliafordítás, az úgynevezett Bibbia CEI2008 szerinti idézetekkel fordult például a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának küldötteihez intézett beszédében, amelynek az elején a Zsolt 133,1 verset hivatkozta.

A kutatás során referenciaként használt bibliafordítás kiválasztása azonban koránt sem ilyen egyszerű, olykor nagyon meggyőző érvek szólhatnak egy másik fordítás kiválasztása mellett. Ez történt a jelen esettanulmány kivitelezése során is, hiszen joggal merült fel a lehetőség, hogy a Szentszék hivatalos honlapján (www.vatican.va) közzétett bibliafordítások adják az összehasonlítások alapját. A Vatikán honlapján konkordanciával, glosszárriumokkal és egyéb kutatást segítő technikai megoldással ellátva, kínai, angol, olasz, latin, spanyol nyelvű bibliafordítás érhető el. Az internetes felület publikálása óta azonban az Olasz Püspökkari Konferencia jelentős változtatásokat tartalmazó bibliafordítást fogadott el, melyben számtalan ponton olyan jelentős eltérések jelentek meg, amelyek még azoknak a híveknek is meglepné a fülét, akik vallásukat csak ún. vasárnapi keresztényként gyakorolják. Tehát a Vatikán honlapján fellelhető olasz bibliafordítás nem a templomokban aktuálisan használt fordítást tartalmazza, hanem az eggyel előbbit, az 1974-ben jóváhagyott kiadást, a Bibbia CEI1974-t. Az új bibliafordítás, a Bibbia CEI2008, a Szentszék szándéka szerint követi a nyelv fejlődését és ezáltal korszerűbb szöveget tartalmaz. 2008 óta minden olasz templomban a Bibbia CEI2008 szövege szerint olvasnak fel. Ezzel szemben az angol nyelvi változat a Vatikán honlapján a legutóbbi, az Egyesült Államok Katolikus Püspökkari Konferenciája által elfogadott angol fordítás (Revised New American Bible).

Így tehát joggal feltételezhetjük, hogy ha az olasz tolmács csak az átlagos, vasárnaponként templomba járó olaszországi katolikushoz hasonlóan a CEI2008 bibliafordítást hallja vagy olvassa, az ennek megfelelő fordítás szerinti szakaszok rögzülhetnek a memóriájában. A kutató is, a hivatalosan elfogadott bibliafordítást kell, hogy a vizsgálatok során alapul vegye, már csak az előbbi megfontolások kognitív háttere miatt is, hiszen miért is rögzülne a hívő emlékezetében olyan fordításnak megfelelő szófordulat, amelyet nem hallhat a templomban vagy hivatalos egyházi eseményeken a beszédekben.

De mi történne, ha mégis a Szentszék honlapján fellelhető olasz bibliafordítást alkalmaznánk a nyelvi példák vizsgálatához? Először is megszűnne az összehasonlíthatóság a magyar és az angol nyelvi változatok között, ha nem alkalmaznánk egységesen azokat a bibliafordításokat, amelyeket a hívek jelenleg a katolikus templomokban hallhatnak, másfelől pedig módosulna maga az olasz nyelvi példa is. A jelenséget a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat. Bibliai utalás (Mt 28, 19–20) CEI1974 olasz fordítással

<i>Magyar FNYSZ</i>	<i>Magyar nyelvű bibliafordítás (SZIT):</i>
„Menjetek és tanítsatok minden népet az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében . Tanítsátok meg az embereknek a szeretet parancsát ”	„Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek. ”
<i>Olasz tolmácsolt CNY-i szöveg:</i>	<i>Olasz nyelvű bibliafordítás (CEI1974)</i>
„ rendete tutti i popoli discepoli miei nel nome del Padre, del Figlio e dello Spirito Santo . Insegnategli il comando dell’amore.”	„Andate dunque e ammastrate tutte le nazioni , battezzandole nel nome del Padre e del Figlio e dello Spirito santo insegnando loro ad osservare tutto ciò che vi ho comandato . [...]”
<i>Angol tolmácsolt CNY-i szöveg:</i>	<i>Angol nyelvű bibliafordítás (RNAB):</i>
“go and teach every people ö based on the Father, the Son and the Holy Spirit . Please teach the power, ö the commandment of love ”	“Go, therefore, and make disciples of all nations ; baptizing them in the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Spirit , teaching them to observe all that I have commanded you. ”

A 2. táblázat sorainak és oszlopainak szerkesztési elvei megegyeznek az 1. táblázat rendszerével. Egyetlen cella tér el az 1. táblázattól, a 2. táblázat 2. oszlop 4. sorában, ahol a CEI2008 fordításnak megfelelő *fate discepoli* kifejezés helyett a CEI1974 változatnak megfelelő *ammastrate* szó szerepel. Ez a kifejezés a Koltay-Kastner és Juhász féle Olasz-magyar szótárban (2000) is fellelhető olasz nyelvi megfelelője a magyar *tanítsatok* szónak. A tolmács mégsem ezt választja, sőt egy bonyolultabb megoldással él, amelyre feltehetőleg a legelfogadhatóbb magyarázat, hogy ha olasz nyelven alkalma van szentírási szakaszokat hallani liturgikus események során, akkor nem e szerint a CEI1974 szerinti változatot hallhatja, hanem a CEI2008 szerintit, aminek megfelelő célnyelvi megoldást alkalmazott.

Következtetések

A Magyarországon megrendezett mindkét eucharisztikus kongresszus alkalmával még a szóban elhangzó szövegek esetén is jellemző volt azok írásban történő előkészítése, mivel nemcsak a teológiai szakterület terminológiai összetettsége, hanem az intertextuális utalások is ezt szükségessé tették, hiszen a tolmácsok minden elhangzott beszéd esetén számíthattak bibliai szakaszok idézésére, amelyek célnyelvi reprodukciója jelentős nyelvi kihívást jelent az egyházi tolmácsolásban. A tanulmány egy olyan, bibliai versre mutató intertextuális utalást mutatott be, amelyet a tolmácsok magyarról olaszra és angolra tolmácsoltak. Bár ugyanarra a bibliai szakaszra vonatkoztak a célnyelvi utalások is, a tolmácsok két különböző megoldással hozták létre a szövegek közötti kapcsolatot.

Az angol célnyelvi szövegben az intertextuális utalás hasonló mértékben valósult meg, mint a magyar forrásnyelvi szöveg esetén. A *tanítsatok* és *teach*

szavak szemantikai szinten kapcsolódnak a bibliai szakaszhoz, míg az olasz tolmács célnyelvi produkciója már lexikai szinten is visszaadta a bibliai vers szavait. Így az olasz tolmács megoldása felfogható egy olyan jelenségként, ami arra szolgál példaként, hogy bizonyos bibliai fordulatok idézésére képes lehet a szinkrontolmács, ha azokban az adott munkanyelvén eléggé jártas és azok aktív szókincsének részei, tehát a beszédprodukcióban azt fel is tudja használni (Gile, 1995). Erre még nagyobb az esélye, ha ezeket a nyelvi elemeket „félkész” lexikai, formulaszerű egységként tárolja a memóriájában (Heltai, 2010). A példa arra is rámutat, hogy a tolmács valóban ösztönösen anticipál a szöveg egy olyan pontján, ahol kontextuális tudása alapján úgy ítéli meg, hogy előre meg tudja mondani, mi fog következni. Ekkor már nem a forrásnyelvi beszéd hallgatására koncentrálnak, hanem arra összpontosít, hogy az egységként kezelhető lexikai elemeket előhívja a memóriájából és azt a célnyelven reprodukálja (Csernov, 2004). Ezért fordulhatott elő, hogy egy egytagú igei állítmányt egy összetettebb névszói állítmánnyal helyettesítsen be. A *tanítások* szót talán meg sem hallotta. A fenti lehetséges magyarázatokat további empirikus kutatások támaszthatják alá, például a retrospektív interjú eszközével lehetne a jelenség mögött meghúzódó okokat feltárni.

Az is kérdésként merülhet fel, hogy melyik nyelven, milyen szinten várható el ez a fajta jártasság a szentírási szövegekben. A tolmácsolás iránya ugyanis jelentős mértékben befolyásolja mind a megértést, mint a beszédprodukciót (Seleskovich & Lederer, 1989; G. Láng, 2002), így az idegen nyelven újraalkotott intertextuális utalás is könnyebben megghiúsulhat, ha a tolmács ugyan szó szerint lefordítja a forrásnyelvi mondatot, azonban nem a megfelelő szinonimát, terminust használja.

Az olasz tolmács megoldása alátámasztja elsősorban a Biblia ismeretének kiemelkedően fontos szerepét a vallási kontextusban, de mivel egyetlen példa alapján nem lehet megállapítani, hogy a Biblia milyen szintű ismerete várható el mind a tolmács anyanyelvén, mind B munkanyelvén, a második kutatási kérdés kapcsán csak további kutatások elvégzése után lehet majd óvatos választ megfogalmazni.

Az esettanulmány arra is rámutat, hogy a bibliafordításoknak milyen szerepe van akár egy ilyen szélsőséges kognitív teljesítmény esetén. Joggal feltételezhetjük, hogy a tolmács a jelenleg érvényben lévő és az Olasz Püspökkari Konferencia által jóváhagyott CEI2008 bibliafordítással találkozik rendszeresen, amikor olasz nyelven misét hallgat, Bibliát olvas vagy akár fordítói háttér munkát végez és nyomtatott, illetve online keresést végez. A *tanítások* szónak egyértelműen megfeleltethető lett volna az *ammaestrare* kifejezés, még akkor is, ha a mai olasz nyelvben ez kicsit archaikusan hangzik. Viszont, ha a jelenleg érvényben lévő és liturgikus cselekményekben használt fordítás ezt a fordulatot tartalmazná, nagy valószínűséggel a tolmács is ezt használta volna és nem a köznyelvben szélesebb körben jelenleg használt szinonimákat, mint *insegnate*, *istruite*, *educate*.

Összegzés

Az esettanulmány a szövegelemzés módszerével vizsgálta egy olyan intertextuális utalást, amely a Biblia egy szakaszát idézi. A magyar–olasz és magyar–angol nyelvpárban dolgozó szinkrontolmácsok ezt az intertextuális utalást eltérő módon fordították attól függően, hogy miként tudták az adott bibliai szakaszt idegen nyelven újra megalkotni. Az esettanulmány, bár egyetlen nyelvi példát mutat be, több tanulsággal is szolgál. Egyrészt rávilágít az egyházi kontextus egyik legmarkánsabb aspektusára, nevezetesen a Biblia alapos ismeretének a jelentőségére a tolmácsolás e speciális fajtája esetén. Másrészről konkrét példaként szolgál arra, hogy egy tolmács akár az idegen nyelven is képes lehet szentírási szakaszok idézésére, vagy legalább az intertextuális kapcsolat megteremtésére. Az esettanulmány azonban arra is rámutat, hogy az egyházi tolmácsolás kutatásában a bibliafordításoknak is jelentős szerepe van, s így szükséges a tolmácsolás e speciális fajtájának a kutatásában a tolmácsolástudomány és a teolingvisztika közötti interdiszciplináris együttműködés, ami mindkét diszciplína számára hozhat új eredményeket.

A tanulmány tehát hozzájárul elsősorban a tolmácsolás egy speciális fajtájának, az egyházi, vallási kontextusban zajló tolmácsolás sajátosságainak megismeréséhez, ami elengedhetetlen az ilyen eseményeken dolgozó tolmácsok kiválasztását meghatározó megfelelő kritériumrendszer kialakításához, a tolmácsok sikeres felkészüléséhez, az egyházi tolmácsolás, mint szolgáltatás minőségének biztosításához.

Bár az esettanulmány egyetlen bibliai szakaszt vizsgálta és az általánosíthatóság helyett inkább a gondolatébresztésre alkalmas, a vizsgálatok kiterjesztésének szükségességére egyértelműen rámutatnak. Az esettanulmányban vizsgált jelenség még számos kérdést vet fel, amelyekre a tanulmány kutatási fókuszja és terjedelme miatt itt nem térhettem ki, de a készülő disszertációmban használt kombinált kutatási módszerek segítségével a jelenségek mögött meghúzódó magyarázatok egy teljesebb képet adhatnak a vallási környezetben zajló tolmácsolás sajátosságairól.

Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson elhangzott tolmácsolási események átiratainak végzett további szövegelemzések lehetővé teszik az egyházi tolmácsolás nyelvi aspektusainak feltérképezését olyan tekintetben például, hogy milyen funkciója van a Szentírásnak az egyházi kommunikációban, ez milyen terminológiai sajátosságokkal jár, miként határozza meg az egyházi nyelvezet akár már fonetikai, grammatikai, lexikai vagy a mondat szintjén a vallási közösség identitását, nyelvezetét, kifejezésmódját és ez milyen hatással van a tolmácsok munkájára.

A nyelvi aspektusok szervesen kapcsolódnak az egyházi tolmácsolás nem nyelvi jellemzőihez, sokszor meghatározva azt. Így például kérdésként merülhet fel, hogy az Egyház mennyiben várhatja el a tolmácsoktól, hogy az egyházi terminológiában, a bibliai és más hivatalos egyházi szövegekben jártassak legyenek mind anyanyelvükön, mind az idegen nyelven, és milyen mértékben.

Ezeknek a szövegeknek az intertextuális kapcsolódását is érdemes vizsgálni a jövőben, a magyar–olasz, magyar–angol nyelvpárokra túl más nyelvek esetén is nemcsak szinkrontolmácsolási, hanem konszekutív vagy akár jelnyelvi tolmácsolási módban, a konferenciakörnyezeten kívül, más kommunikációs szituációkban is.

Irodalom

- A Kongresszus előkészítő főbizottsága (1938). *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Emlékkönyve*. Budapest: Szent István Társulat.
- Bencze Lóránt (2011). Teolingvisztika. In Balázs Géza (szerk.), *Nyelvészetről mindenkinek – 77 nyelvészeti összefoglaló*. Budapest: Inter Nonprofit Kft. Letöltés: <https://e-nyelvmagazin.hu/2011/03/19/teolingvisztika/>
- Csernov, G. V. (2004) *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.57>
- Esztergomi Prímási levéltár (EPL.) Serédi Jusztinián hercegprímás magánlevelezése (ml). *XXIV. doboz*
- Furmanek, O. & Bałdyga, S. M. (2020). Faith-related interpreting: Simultaneous interpreters' team at the World Youth Day Krakow 2016. In: Marczuk, B. & Piechnik, I. (eds), *Discours Religieux Languages Texts Traction* (131–147). Kraków: Biblioteka Jagiellońska.
- Gile, D. (1995). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. [https://doi.org/10.1075/btl.8\(1st\)](https://doi.org/10.1075/btl.8(1st))
- G. Láng Zsuzsa (2002). *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Glózer Rita (2006). *A diskurzuselemzés módja és értelme*. Letöltés: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index8dbc.html?option=com_tanelem&id_tanelem=841&tip=0
- VI. Pál pápa. (1963/2000). Sacrosanctum concilium kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról. *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (45–88). Budapest: Szent István Társulat.
- Heltai Pál (2010). A szaknyelvi frazeológia kérdései. In Dobos Csilla (szerk.), *Szaknyelvi kommunikáció* (181–194). Miskolc–Budapest: Miskolci Egyetem–Tinta Könyvkiadó.
- Hild, A. (2015). Religious settings. In Pöchhacker, F. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* (344–346). London and New York: Routledge.
- Koltay-Kastner Jenő & Juhász Zsuzsanna (2000). *Magyar-olasz szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Mason, I. (2015). Discourse analytical approaches. In Pöchhacker, F. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* (111–116). London and New York: Routledge.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating* Leiden: Brill.
- Nida, E. A. (2003). *Fascinated by Languages*. Amsterdam: Benjamins.
- Nida, E.A. & Taber, Ch.R. (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.
- Paksy Eszter (2016). Nem professzionális fordítás és fordítói önkép. In Reményi Andrea Ágnes, Sárdi Csilla & Tóth Zsuzsa (szerk.) *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben* (372–379). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Pöchhacker, F. (2022). *Introducing Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003186472>
- Seleskovitch, D. & Lederer, M. (1989). *Pédagogie raisonnée de l'interprétation* (Collection Traductologie 4) Paris: Didier Érudition/Brüssel–Luxembourg: OPOCE.
- Szentirmay Piroška (2022). Az egyházi tolmácsolás sajátosságai magyarról olaszra és angolra szinkrontolmácsolás beszédben. *Fordítástudomány*, 24/1, 42–71. <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.1.4>

A korpusz forrása

Magyar nyelvű korpusz: <https://www.youtube.com/watch?v=xZUjwMi4KQs>

Olasz nyelvű korpusz: <https://www.youtube.com/watch?v=vsA0vsoVXL0>

Angol nyelvű korpusz: <https://www.youtube.com/watch?v=gcO0hmpLbEI&t=1604s>

A bibliai szövegek forrása

<https://katolikus.hu/szentiras/SZIT> (1973)

<https://www.bibbiaedu.it/CEI2008/> (2008)

<https://bible.usccb.org/bible> (1983)